

Kulturhistorisk karakterisering och bedömning

Kävsjö kyrkogård

*Kävsjö socken i Gnosjö kommun
Jönköpings län, Växjö stift*

Rapport, foto och ritningar: Robin Gullbrandsson
Grafisk design: Anna Stålhammar
Tryckning och distribution: Robin Gullbrandsson

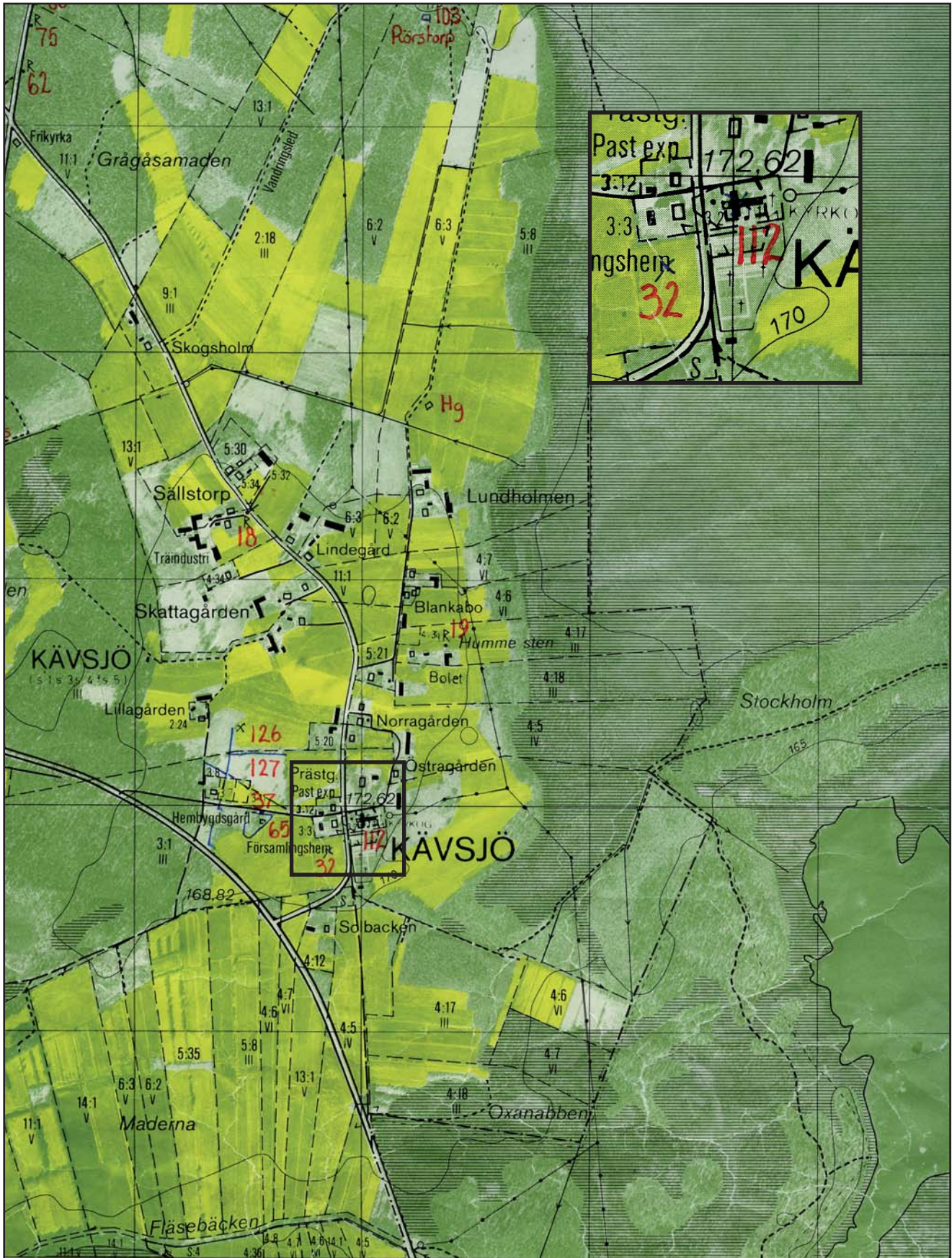
Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd: Ur allmänt kartmaterial från Lantmäteriet. Medgivande 94.0133

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2007

Innehåll

Inledning	5
Bakgrund	5
Syfte	5
Inventeringens uppläggning	5
Allmän kyrkogårdshistorik	7
Sammanfattande beskrivning	9
Kävsjö kyrkogård	10
Kyrka och kyrkomiljö	10
Kyrkogårdens historik	10
Händelsehistorik	12
Beskrivning av kyrkogården idag	14
Allmän karaktär	14
Omgärdning	14
Ingångar	14
Vegetation	14
Gångsystem	15
Gravvårdstyper	15
Kvarter A	16
Allmän karaktär	16
Gravvårdstyper	16
Kulturhistorisk bedömning och karaktär	17
Kvarter B	17
Allmän karaktär	17
Gravvårdstyper	17
Kulturhistorisk bedömning och karaktär	18
Kvarter C	18
Allmän karaktär	18
Gravvårdstyper	19
Kulturhistorisk bedömning och karaktär	19
Nya kyrkogården	20
Allmän karaktär	20
Gravvårdstyper	20
Kulturhistorisk bedömning och karaktär	21
Östra utvidgningen	22
Allmän karaktär	22
Gravvårdsbestånd	22
Kulturhistorisk bedömning och karaktär	22
Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården som helhet	23
Att tänka på i förvaltning av kyrkogården	24
Referenser	25
Arkiv	25
Tryckta källor	25
Tekniska och administrativa uppgifter	25

Utdrag ur ekonomiska kartans blad Kävsjö 6D 1h 1988.

Inledning

Bakgrund

På uppdrag av Växjö stift genomför Jönköpings läns museum en kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar inom stiftets del av Jönköpings län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2006 och det beräknas avslutas under år 2008. Inventeringen berör samtliga till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdar och begravningsplatser, även sådana som har tagits ur bruk. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

Den stiftsövergripande inventeringen syftar till att lyfta fram kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden, att få en överblick av stiftets kyrkogårdar samt att sammanställa den enskilda kyrkogårdens historia. Inventeringen är avsedd att utgöra ett underlag i församlingens förvaltningsarbete och i de vård- och underhållsplaner som församlingarna arbetar med att ta fram. Inventeringarna ska vidare kunna användas i handläggningen av kyrkoantikvariska ärenden och för att bedöma var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning

Rapporten omfattar en historik över kyrkogården, beskrivning av de olika kvarteren, fotografier och en kulturhistorisk karakterisering och bedömning. Arbetet har varit uppdelat i en fältedel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv, Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm (genom kopior hos länsstyrelsen) samt Jönköpings läns museums arkiv. I möjligaste mån har också samfälligheternas eller församlingarnas egna arkiv använts. Utöver arkiv har uppgifter hämtats från befintlig litteratur däribland hembygds litteratur. Äldre fotografier har också använts för att kunna tolka händelser i kyrkogårdens historia. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens historia. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast ett litet antal bilder använts i rapporten. Växjö stift, respektive församling, samt läns museet har rätt att fritt bruka fotografierna. För varje kyrkogård görs en kortfattad beskrivning av kyrkomiljön och en mer omfattande beskrivning av kyrkogården och samtliga kvarter. Vidare görs kulturhistoriska bedömningar över varje kvarter och en sammanfattande över hela kyrkogården där de kulturhistoriska värdena lyfts fram.

Den kulturhistoriska bedömningen görs i samarbete med representant från Länsstyrelsen i Jönköpings län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Den kulturhistoriska bedömningen nämner i de flesta fall inte enskilda gravstenar utan beskriver värden och karaktärsdrag i stort. Inför varje planerad förändring eller större underhållsåtgärd som påverkar det kulturhistoriska värdet skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen. Varje ärende behandlas där från fall till fall. Utifrån den kulturhistoriska värderingen och karakteriseringen tas beslut om vilka åtgärder som är berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Fältarbete och rapport har utförts av antikvarie Robin Gullbrandsson vid Jönköpings läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Jönköpings län, Jönköpings läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Allmän kyrkogårdshistorik

I stort sett alla våra landsortskyrkogårdar är jämnåriga med den första kyrkan på platsen, i de flesta fall medeltida. Efter flera hundra år av obruten kontinuitet är de också ännu i bruk. Från medeltidens kyrkogårdar finns dock väldigt litet bevarat. De viktigaste förändringarna som kristendomen införde gällande våra begravnings seder är att platsen för begravingarna skulle vara vigd och inhägnad. Den medeltida inhägnaden kunde bestå av en stenmur men vanligare var att den var uppförd av timmer, bogårdsbalken, ibland manshög. Till den typiska bilden av en medeltida inhägnad kyrkogård hör även stigluckan som både hade en symbolisk som praktisk funktion som port till den vigda jorden.

Den medeltida kyrkogården saknade ett tydligt system med gångar och kvarter. Man fortsatte dock den förkristna sedvänjan att gravsätta folk efter deras gårds- eller bytillhörighet, antingen i smala tegar eller i kvartersliknande grupper. Till ovanligheterna hörde att man satte en vård över graven, som istället endast markerades av en jordhög. Om en vård sattes upp var den av trä, undantagsvis av sten eller smide. Det var också vanligt att man använde sig av kyrkogården på ett nyttobetonat sätt, nämligen som betesmark. Det ingick troligen i många klockares löneförmåner att ha sina djur betandes på kyrkogården.

Den medeltida kyrkogårdens utformning levde kvar väldigt länge, och påminde mest om en äng med små gravkullar och enstaka spridda vårdar. I stort sett börjar förnyelsen under tidigt 1800-tal, men ännu vid sekelskiftet 1900 har många landsortskyrkogårdar kvar den typiskt medeltida ängskaraktären. Förnyelsen börjar i städerna, genom att gravsättningar på stadskyrkogårdarna förbjuds av hygieniska skäl. Enligt en kunglig förordning från 1815 måste begravingar innanför stadskärnan upphöra och begravningsplatser – utan andra kyrkobyggnader än t ex gravkapell – anläggas utanför stadsbebyggt område. Vidare skulle staten genom Överintendentsämbetet ansvara för att de blev prydligt och hälsosamt anlagda. Runt om i landet anläggs begravningsplatser precis utanför stadskärnorna under de första decennierna av 1800-talet. De anläggs med symmetriska gångsystem och kvartersindelningar, trädplanteringar för att förbättra luftkvaliteten och stenmurar med smidesgrindar. I de arkitektoniskt anlagda begravningsplatserna exponerades vissa gravar tydligare än andra. Att begravas utifrån vilken gård eller by man hörde till ersattes nu av så kallade köpegravar och allmänna gravar. Detta var en social indelning där de som ville och hade förmåga att köpa sin gravplats både fick en större sådan för hela sin familj och en bättre placering utmed gångar eller nära entréerna.

Köpegravarna anlades med grusbäddar och stenramar och senare även häckomgärdningar. Andra begravdes kostnadsfritt utmed den allmänna linjen där man gravsattes i en kronologisk ordning, tätt intill den som hade begravts före och oberoende om ens man eller hustru eller övrig familj låg på annan plats. Gravvårdarna var oftast mycket små och oansenliga.

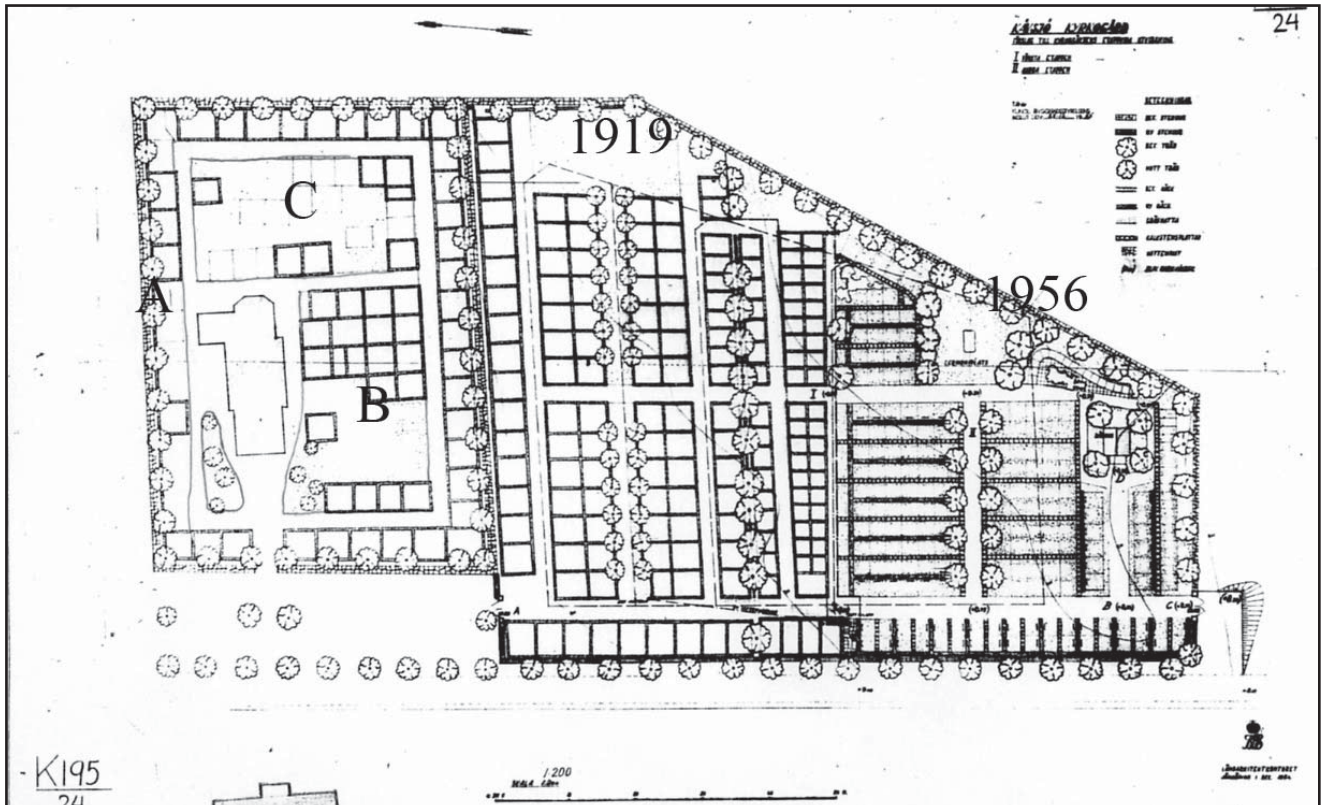
Trädkransen introduceras först på städernas begravningsplatser men når under 1800-talets slut även allt fler landsortskyrkogårdar. Då introduceras också de typiska sorgeträden med hängande växtsätt. I början av 1900-talet planläggs även kyrkogårdarna på landsorten i kvarter med symmetriskt lagda gångar, grusbäddar på gravarna och välklippta häckar eller stenramar runt om. Indelningen av kyrkogården mellan köpegravsområde och allmänt område speglar ett socialt uppdelat samhälle. Företeelsen levde kvar till in på mitten av 1900-talet (upphörde officiellt 1964) och ersattes då av kvarter med gravar i långa rader längs med rygghäckar. Samtidigt började man av rationella skäl ta bort stenramar, häckomgärdningar och grusbäddar för att ersätta det med gräsmattor. Den sociala utjämnningen av ståndssamhället avspeglas på kyrkogårdarna genom allt mer enhetliga gravvårdar utan titlar, oftast utförda i det liggande formatet 60x80 cm.

Från och med 1980-talet blir gravvårdarna återigen mer individualiserade. Idag ser vi en mångfald olika former på gravstenar från liggande naturstenar till mer fantasifullt utformade vårdar. Den ökade individualiseringen under 1900-talets slut speglas också genom de många olika begravningsformer som idag erbjuds. Förutom kistbegravning och urngravar med personliga vårdar, erbjuds också minneslundar för askor som grävs ner anonymt utan plats för namn men med gemensam plats för blommor, askgravlundar med en ofta konstnärligt utformad gemensam plats för namn och smyckning, kistminneslundar där kistor begravs anonymt och utan plats för namn, samt kistgravlundar där kistor begravs anonymt men där det finns en gemensam plats för namn och utsmyckning. Till detta kommer också de muslimska områdena, som ännu främst förekommer på stadskyrkogårdarna.

På 1920-talet började en ny typ av begravningsplats att anläggas, nämligen skogskyrkogården. En av de tidigaste i landet var skogskyrkogården i Skillingaryd från 1922. Dessa präglas av friväxande och naturligt förekommande träd, såsom gran, tall och björk. Endast sällan eller i begränsad omfattning används planterade och kultiverade träd.

Sammanfattande beskrivning

Kävsjö kyrkogård har medeltida ursprung. Kyrkogården består av tre klart avläsbara årsringar. Äldsta delen i norr är en typisk landsorts-kyrkogård med kallmurar, trädkrans och grusgångar. Gravkvarterens tidiga 1900-talskaraktär är idag dock utslätad genom omläggning till gräs. Flera äldre vårdar besitter höga kulturhistoriska värden. I söder är en stor utvidgning från 1919 och 1956 med efterkrigstida stram karaktär genom småskaliga vårdar och rygghäckar. En sista utvidgning med minneslund har tillkommit under 1990-talet.

Förslag till kyrkogårdens fortsatta utvidgning från 1954, upprättat av länsarkitektkontoret i Jönköping. Gamla kyrkogården i norr, t.v. på ritningen. Kvartersbeteckningarna därstädes är författarens egna. Den senaste utvidgningen från 1990-talet ligger öster om delarna från 1919 och 1956. ATA.

Kävsjö kyrkogård

Kyrka och kyrkomiljö

F.d. kyrkskolan till vänster och kyrkogården till höger.

Kävsjö socken genomflytes av Storån, vilken avvattnar Store Mosse som upptager en stor del av socknens östra hälft. I anslutning till mossmarkerna är lågland med bördiga åkrar medan socknens nordvästra del är skogbeväxt högländ. Bygden har brukats sedan yngre stenålder, varom fynd och en hällkista vittnar. Sockennamnet uppträder första gången i skrift 1290. Fram till 1900-talets pastorsregleringar utgjorde Kävsjö annexförsamling till Åker. Några gods har inte funnits i socknen i historisk tid. Kyrkbyn är centralt belägen i socknen med Storån i väster och Store mosse samt fågelsjön Kävsjön i öster. I söder vidtar mader som tillkommit genom utdikning på 1840-talet. Genom byn löper den gamla häradsvägen "Västbostigen". Med öppnandet av järnvägen Borås-Alvesta 1902 kom sockencentrat att förskjutas västerut till den bebyggelse som växte upp kring stationen Hillerstorp. Denna plats utvecklades till en tätort med handel och industri.

Kyrkbyn består av ett 15-tal gårdar längs den gamla häradsvägen, vilken har en nord-sydlig sträckning. Mangårdsbyggnaderna är överlag från sent 1800-tal och som regel kraftigt ombyggda. Kyrka och kyrkogård ligger längst i söder, vid vägens östra sida. Norr om kyrkogården ligger prästgården med timrad mangårdsbyggnad från 1853. Fasaderna är klädda med ljusgul locklistpanel och det brutna taket har frontespis samt tegeltäckning. Mellan prästgård och kyrkogård är grusade parkeringsytor med häckinramning. Vid vägens västra sida står en arrendatorsbostad från 1920 med rödfärgad locklistpanel. Mitt emot kyrkan ligger på denna sida den f.d. kyrkskolan från 1891, nu församlingshem. Denna har rödfärgad locklistpanel, veranda i snickarglädje samt tegeltäckt tak med frontespis. Framför kyrkogårdens äldsta del är mot skolhuset en grusplan med fem lindar, varav fyra bildar en allé i linje med skolans respektive kyrkans portar. Tidigare fanns en hel rad med lindar längs med vägen. Söder om kyrkogården är en ekonomigård med rödfärgad bod från 1900-talets förra hälft. Kyrkan är uppförd av liggtimmer 1725-75 och klädd med rödfärgad spån. Koret är smalare än långhuset och tresidigt avslutat. Norr om koret är en sakristia. Tornet från 1741 har som stomme en äldre klockstapel. Detta är klätt med rödfärgad locklistpanel. Alla taken är täckta med tjärad spån. Kyrkan skall ha rests på grunden till en nedbrunnen medeltida träkyrka.

Kyrkogårdens historik

Kävsjö kyrkogård har medeltida ursprung och torde från början ha inskränkt sig till marken runt kyrkan. Vid okänt tillfälle, sannolikt under 1700-talet försågs kyrkogården med en stenmur, i

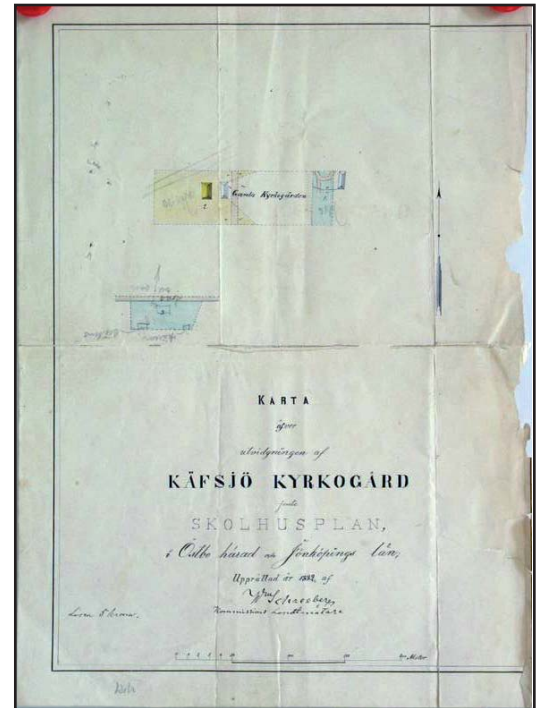

Gamla kyrkskolan och kyrkbacken med sina lindar.

vilken nära det nordöstra hörnet fanns en stiglucka av trä (ett s.k. "slapperhus"). 1841 fattades beslut om kyrkogårdens utvidgning på komministerboställets mark. Denna utvidgning företogs åt söder och väster. Med anledning av detta lades 1843 en ny stenmur med stor ingång i väster och en mindre i öster. Det gamla "slapperhuset" och en "plantlada" (eventuellt en tiondebod) försåldes på auktion. Flera äldre gravvårdar borttogs vid detta tillfälle. 1849 beslutades att plantera lönn, ask och asp på kyrkogården samt på kyrkobacken mot skolan. 1850 togs vägen öster om kyrkogården ur bruk, varför östra porten igenmurades. 1852 försågs västra ingången med en smidd pargrind. 1880 var kyrkogården åter för trång. Istället för en utvidgning beslutades att fylla på ytan norr om kyrkan med jord för att kunna nyttja denna del för begravingar. Samtidigt bestämdes att gravläggningarna skulle ske i linje och ej oordnat som dittills. En utvidgning kom ändå till stånd 1883 och gjordes längs den östra sidan. Snart efter detta tillkom troligen den nuvarande trädkransen av lönn. 1906 beslutades och påbörjades en större omstrukturering av kyrkogården i tidens anda. Längs kyrkogårdsmurarna utmärktes kvadrater för försäljning som familjegravar till enskilda. Dessa gravplaner belades med sand eller grus och omgärdades med klippta ligusterhäckar. Varje grav utmärktes med en grönplanterad gravkulle, men detta skick försvann sedermera. Tills vidare avsåg man upplåta övriga delen av kyrkogårdens södra sida till begravningsplats för ickebetalande församlingsmedlemmar, d.v.s. som allmänning. Gamla gravvårdar försåldes på auktion med undantag för några 1600- och 1700-talsvårdar som gavs ny placering. Senast vid detta tillfälle torde trädkransen planterats och grusgångarna ha anlagts. I samma stämmoprotokoll nämns att en hagtornshäck växte kring kyrkogården.

1918-19 företogs anläggandet av en ny stor kyrkogård direkt söder om den befintliga. Förslaget hade upprättats av Daniel Eriksson i Hädinge. Denna planerades i likhet i gamla kyrkogården med häckinramade grusgravar inom rätvinkliga kvarter. Kring den nya kyrkogården planterades en trädkrans av lind och ask. Endast den norra tredjedelen av kyrkogården kom att tagas i bruk i detta skede. I väster försågs denna del med en mur. 1929 beslutades på nytt om gravgrävning i linje och att liken skulle jordas kronologiskt. Detta bör dock främst ha rört den nya kyrkogården. 1949 uppgavs att gravarnas ligusterhäckar till stor del ersatts med måbär. Det uppgavs vidare att de allmänna områdena och de äldre familjegravarna var gräsbesädda. Vid denna tid hade allmänna linjen ("fattiglinjen") helt upphört. Det tycks som att allmänna linjen varit belägen inne i västra hälften av kvarteret söder om kyrkan.

1956 ordnades den till stor del outnyttjade delen av 1918-19 års utvidgning. Länsarkitektkontoret i Jönköping stod för projekte-

Karta över utvidgning av Kävsjö kyrkogård, upprättad 1882. Kävsjö pastorats arkiv.

Fotografi taget av arkitekt Erik Fant 1916 som visar kyrkogården efter omplaneringen med grusade familjegravar inom ordnade kvarter.

Planering av kyrkogården med häckinramade, grustäckta köpegravar längs kyrkogårdsmurarna och allmänning söder om kyrkan. Äldre vårdar säljs på auktion medan några 1600- och 1700-talsvårdar sparas. (JLM; Kävsjö pastoratsarkiv)

1918 – 19

Ny kyrkogård i söder. (Kävsjö pastoratsarkiv)

1956

Nya kyrkogården utvidgas åt söder. Länsarkitektkontoret i Jönköpings län. (JLST)

1993

Tillstånd för utvidgning öster om nya kyrkogården med minneslund. Lennart Lundqvist Landskapsarkitektkontor AB, Uppsala. (JLST)

1995

Trädförnygring på gamla kyrkogården. (JLST)

Flygfoto över Kävsjö kyrkogård, troligen från 1930-talet. Här syns tydligt strukturen med grusade familjegravar längs gångarna på gamla kyrkogården. Mitten av kvarteret söder om kyrkan är en gräsyta med allmänna linjen. Även utvidgningen från 1919 präglas av häckinramade gravar, där med sandad yta. ATA.

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Kävsjö kyrkogård består av tre delar med olika karaktär. Den rektangulära, från vägen något indragna, gamla kyrkogården är belägen i norr. Söder om denna är en stor trapetsformig utvidgning från 1918 (norra delen) och 1956 (södra delen). Längs hela östra sidan på denna södra kyrkogård breder den senaste utvidgningen från 1993 ut sig. Kyrkan är placerad i nordvästra delen av gamla kyrkogården med koret mot öster. Gamla kyrkogården består av tre rätvinkliga kvarter: längs kyrkogårdsmurarna (A), söder om kyrkan (B) och öster om kyrkan (C). Kvartersbeteckningen är författarens egen.

Omgärdning

Gamla kyrkogården omgärdas av en ca en meter bred och hög kallmur av marksten, till stor del block och hällar. I öster och delvis i söder är den närmast en stödmur. Muren lades 1843, med undantag för den östligaste delen som tillkom 1883. I de båda östra hörnen är stentrappor i muren, den södra med ett stålförärräcke. På stenarna växer rikligt med mossor och sedum. Mot kyrkbacken och landsvägen i väster begränsas södra kyrkogården av en drygt en meter hög och bred kallmur av kilad, kanthuggen granit i två skift, till sin norra hälft lagd 1918-19 och till sin södra 1955. Murkrönet är beväxt med sedum. En i sen tid troligen omlagd kallmur av marksten löper längs södra och östra sidorna. Östra utvidgningen omges av lövhäckar längs ett Gunnebostaket.

Nya kyrkogårdens norra ingång från 1918-19.

Ingångar

Gamla kyrkogårdens ingång är mitt för kyrkporten. Den består av en smidd pargrind med årtalet 1852, upphängd på två kanthuggna granitstolpar från samma tid med fasade krön. Södra kyrkogården har från kyrkbacken i norr en ingång med påkostad smidd pargrind från 1918-19 mellan granitstolpar liknande ovan nämnda. I söder är en ingång från 1956 med pargrind av svartmålad stålstänger mellan stolpar av kallmurad tuktrad granit, avtäckta med huvar av svartplåt. I anslutningarna mellan södra kyrkogården och den senaste utvidgningen sitter i norr och söder två pargrindar av samma typ som den nämnda från 1956. Dessa sitter mellan toppiga granitstolpar av sekelskiftestyp.

Vegetation

Innanför gamla kyrkogårdens murar växer en till stor del sekelgammal trädkrans av lönn. Utanför södra kyrkogårdens västmur växer en rad med lindar från dess anläggningstid. Av en trädrad vid den östra sidan återstår en stor gammal lind och fyra askar. Övrig växtlighet behandlas nedan.

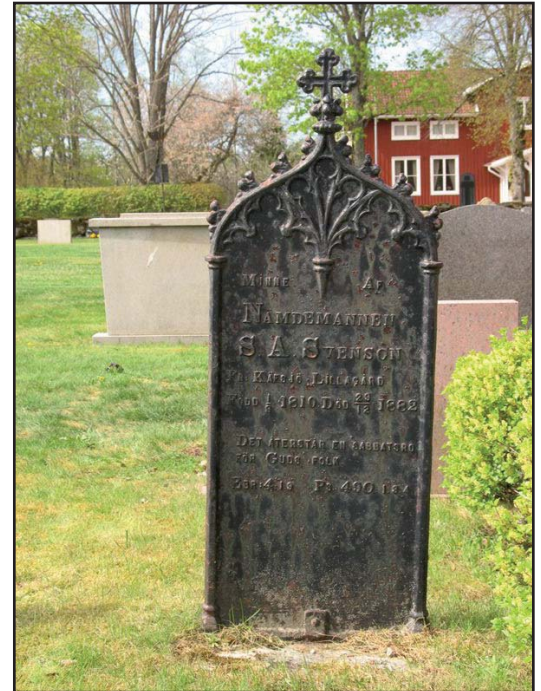
Nya kyrkogårdens södra ingång från 1956.

Gångsystem

Kyrkogårdens alla tre delar genomlöps av raka grusgångar som bildar till stor del rätvinkliga gravkvarter. Ytan kring kyrkan är helt grusad och framför porten öppnar sig en mindre plan med njurformig gräsplätt i norr. Gångsystemet är i stort sett oförändrat sedan sitt anläggande.

Gravårdstyper

Kyrkogården kan uppvisa gravkonst från 1600-talet fram till idag. De äldsta är resta sandstenshällar med inskription i relief, uttryck för den lokala gravkonsten innan dess försvinnande i och med industrialiseringen. Flera exempel finns på den tidiga industrialismens gjutjärnsvårdar från 1800-talet. Framträdande är de resliga gravvårdarna på de enskilda gravarna från förra sekelskiftet. Dessa är vanligen i form av en obelisk eller bautasten, tydliga statusmarkörer, uttryck för sin tids individualism. Vanligaste materialet är polerad svart granit. Med mellankrigstidens bestämmelser om maximihöjd på vårdar fick dessa en annan form, låg och rektangulär. Ofta gavs de klassiserande drag som tempelgavel eller kolonner. Endast en grav har bevarat den fram till 1950-talet nästan allenarådande grusbädden. Från allmänna linjen återstår idag bara ett fåtal av de typiskt småskaliga vårdarna. Under efterkrigstiden blev vårdarna enklare i sina former samt mer och mer uniforma. Titlar användes mer sällan. En orsak till enhetligheten var det begränsade utbudet av tillverkare, vilka ofta nyttjade samma kataloger. En annan orsak var tidens betoning av kollektivet och likheten inför Gud. Genomgående under hela 1900-talet har granit varit närmast allenarådande som material, ofta med polerad yta. Svart och grå granit har dominerat, men under främst de senaste tio åren har nya stensorter dykt upp, vilket är ett tecken på ökad individualism. På flera barngravar står enhetliga små marmorkors från 1900-talet. Ortsnamn och bibelord har varit vanliga på vårdarna under 1800- och 1900-talen men förekommer idag mer sällan.

Nygotisk gjutjärnsvård från 1882 över en nämndeman, ett exempel på den tidiga industriella gravvårdsproduktionen i länet.

Ovan en obelisk i polerad svart granit från 1919, typisk för sin tids statusladdade gravkonst. Vid sidan en enkel platta från samma tid. Till vänster en vård från 1944 med de mått som blev vanliga vid denna tid. Formspråket är stramt och svagt klassiserande.

Beskrivning av enskilda kvarter

Raden längs norra kyrkogårdsmuren. Ett blandat vårdbestånd i form och ålder.

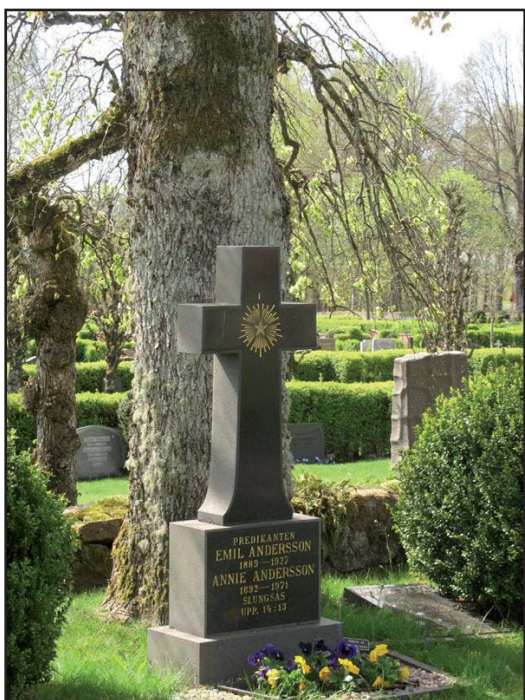
Kvarter A

Allmän karaktär

Kvarter A utgörs av gravraderna längs kyrkogårdsmuren. Dessa upptogs sedan 1906 helt av enskilda gravar med grus- eller singelbelagd yta och häckinramning. Idag är det gräsyta i hela kvarteret. Vårdarna står med ryggen mot muren.

Gravvårdstyper

Gravvårdsbeståndet är blandat, yngre låga stenar är insprängda mellan de gamla familjegravarna. Vårdarna spänner i tid från 1891 till idag. Bland de äldre finns högresta bautastenar och obeliskformer i svart granit. Titlar är vanligast förekommande på dessa. Hemmansägare och lantbrukare utgör merparten men där finns även ett par nämndemän. Granitkorset från 1927 över predikanten Emil Andersson berättar om det sena 1800-talets stora väckelse i bygden, liksom flera vårdar med referens till Missionsförbundets sångbok (Sv. Mfb.). Även bland de låga efterkrigstida vårdarna finns några intressanta titlar: grenadjär, industriidkare, komminister och missionär, kyrkovärd, banbiträde. I det sydöstra hörnet har 13 borttagna granitvårdar samlats. Dessa är från 1884-1950 och uppvisar bl.a. titlarna kommunalnämndsordförande och handlande.

Svart granitkors från 1927 över predikanten Emil Andersson med fru.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarter A utgör ett äldre köpegravsområde, vars karaktär idag är utslätad genom ett konsekvent borttagande av grusbäddar och häckinramningar. Ett stort antal av de högresta vårdarna från förra

sekelskiftet står dock kvar mellan senare enkla vårdtyper och betyder mycket för upplevelsen av historiskt djup och dynamik. Flera vårdar speglar genom sina titlar m.m. socknens självmedvetna bondeklass och i några fall väckelsens betydelse. Även yngre vårdars titlar kan ha ett intresse som spegling av socknens moderna historia. Gravraderna längs kyrkogårdsmurarna fyller ett viktigt strukturskapande syfte som fond till de andra kvarteren.

Kvarter B. Den tomma ytan är platsen för gamla allmänna linjen.

Kvarter B

Allmän karaktär

Kvarter B är beläget söder om kyrkan och till detta räknas här även den lilla gräsplätt med äldre vårdar som ligger norr om entréplanen. Vårdarna står i nord-sydliga rader, vända mot öster och väster. I mitten är det glesst med vårdar, med stor sannolikhet ytan för den gamla allmänna linjen. Alla gravar längs med gångarna och i östra hälften har tidigare haft grusbädd och häckinramning. Idag är kvarteret en enda sammanhängande gräsyta.

Gravvårdstyper

Gravvårdsbeståndet är mycket varierat och spänner i tid från 1672 till 2000. Äldst är åtta stycken resta sandstenshällar från 1672-1781. Fem av dessa och en reslig granithäll från 1646 står norr om tornet och invid sakristiväggen. Dessa vårdar vittnar liksom ett smideskors från 1768 över en rusthållare (återuppsatt på ursprunglig plats 1879 efter flytt 1843) om den hantverksmässiga framställningen av gravkonst innan industrialismen. Sex stycken gjutjärnsvårdar är från tiden 1871-1906. Fyra stycken av dem bär nygotiska drag, varav tre i korsform. Två identiska vårdar är av en typ som tillverkades vid Häryds bruk, den ena är rest över socknens klockare och skol-

Stram vård från 1950 i klassiserande anda.

Sandstensgravvårdar från 1600- och 1700-talen, i bakgrunden ett smideskors.

Gjutjärnsvårdar från 1800-talets andra hälft.

lärare. På några hemmansägares familjegravar finns högresta vårdar av svart granit från 1900-talets början. Ett par plattor och en liten rest vård från 1920-talet i kvarterets till synes glest utnyttjade mitt kan tolkas som rester av allmänna linjen. I övrigt rör det sig om låga efterkrigstida vårdar av vanliga typer.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarter B hade tidigare en tydlig struktur med grustäckta och häckinramade familjegravar mot gångarna och en grästäckta allmän linje i mitten. Av detta återstår idag endast vårdarna, uppblandade med yngre gravar. Därmed ligger det kulturhistoriska värdet i enskilda vårdar. Stenar och smideskors från 1600- och 1700-talen besitter ett mycket högt värde som exempel på den lokala gravkonstraditionen innan industrialismen. Likaså är gjutjärnsvårdarna av stort intresse i och med att de speglar den tidiga industriella gravvårdsframställningen, som regel knuten till bygdens järnbruk. Det tidiga 1900-talets högresta vårdar spelar en roll för kvarterets dynamiska uttryck. Titlar på vårdar berättar om en gången tids samhälle.

Kvarter C från sydost.

Kvarter C

Allmän karaktär

Kvarter C utgör en rektangulär gräsyta öster om kyrkan. Liksom i B var det tidigare familjegravar med grusbäddar mot gångarna och invändigt en smal gräsyta som kan ha varit allmänning. Gravarna ligger i nord-sydliga rader vända mot gångarna i väster och öster. Ännu är det glest i mitten.

Gravvårdstyper

Hälften av vårdarna är äldre högresta från 1865 till 1920-talet. Den andra hälften är låga, rektangulära vårdar från 1930-talet till idag, av vanliga typer. Svart och grå granit är det förhärskande materialet. De äldsta vårdarna utgör en rad med gjutjärnskors från 1865-79 över kyrkoherde A F Ling med familj och sjömannen Hjalmar Ling. I gjutjärn finns även en på Häryds bruk tillverkad vård från 1880 över en hemmansägare, ett gjutjärnskors från 1895 över en nämndeman och en liten nygotisk vård av samma typ som också finns i B. Direkt öster om koret är kyrkogårdens enda bevarade grusgrav, tillhörig folkskolläraren och organisten Slettengren med familj. Graven som anlades 1902 har en låg vård och omramas av en stenram med pollare och stålrör. Invid denna är en komministergrav från 1957.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

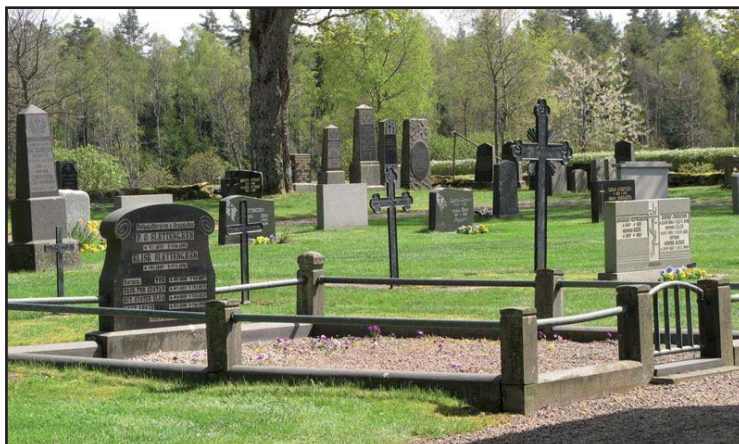
Hos kvarter C liksom hos B är den tidigare tydliga strukturen från tidigt 1900-tal utslätad och det kulturhistoriska värdet ligger i de enskilda vårdarna. Man kan dock se att platsen vid koret haft hög status genom två kyrkoherdegavar. Särskilt intresse tilldrager sig de många gjutjärnsvårdarna som speglar den tidigaste industriella gravvårdsproduktionen i bygden. Bevarandet av den Slettengrenska graven med sin grusbädd fyller ett pedagogiskt syfte, för att visa hur tidigare flertalet gravar var utformade. Förra sekelskiftets högresta vårdar bidrar till kvarterets historiska djup och dynamiska intryck. Titlar på äldre vårdar berättar om viktiga roller i socknen. Enstaka av de låga vårdarna från mellan- och efterkrigstid besitter konstnärliga kvaliteter.

Gjutjärnskors på Lingska familjegraven.

Högrest jugendvård från 1913 i förgrunden och i bakgrunden en stilren, något senare vård med låga proportioner och klassiserande form.

Slettengrenska familjegraven med kyrkogårdens enda bevarade grusbädd.

Nya kyrkogården i söder, sedd från norr.

Nya kyrkogården

Allmän karaktär

Nya kyrkogården har en trapetsoid form och kan grovt indelas i en nordlig och en sydlig hälft. Norra delen är något äldre (1919) och består av öst-västliga dubbla gravrader inom rektangulära gräskvarter som inramas av grusgångar. Gravraderna har rygghäckar av måbär med små utlöpare som markerar varje gravplats. Längs muren i väster är en rad utan häck, vänd mot öster. En öst-västlig allé av hamlade almar markerar en nu igenlagd gång. Vitoxlar bildar en trädrad i en av områdets södra gravrader. Kyrkogårdens södra halva (1956) har dubbla nord-sydliga gravrader med rygghäckar av måbär i två öst-västligt utsträckta gräskvarter utan gångar mellan raderna. Mellan de båda kvarteren är rester av en vitoxelallé. Längs muren i väster står vårdarna i korta öst-västliga rader med rygghäck. I öster finns en öppen gräsyta som på sen tid tagits i bruk för gravsättningar.

Gravårdstyper

På södra kyrkogården rör det sig nästan uteslutande om de låga vårdtyper som blev vanliga från och med 1930-talet. Ett fåtal av de äldre gravarna har mer högresta vårdar. Vårdarna i den norra hälften är från 1921 till idag med tyngdpunkt på 1930-, 40- och 50-talen. En av de äldsta gravarna vid norra muren framhävs av två karaktärsskapande hängalmar, s.k. sorgeträd. Samtliga gravar har ursprungligen haft sandad yta inhägnad av häck. Detta är särskilt tydligt på några få äldre vårdar, vars proportioner är förryckta sedan inramningens borttagande. Vårdarna är annars av likartad storlek med viss variation i dekor och val av granit. Många uppvisar klassiska element som kolonner och tempelgavlar. Ett fåtal har en rent

Äldre vård med referens till Missionsförbundets sångbok (Sv Mfb).

individuell utformning. På en vård finns exempelvis emaljerade porträttfotografier. I flera fall rör det sig om familjegravar. Titlar förekommer på åtskilliga vårdar: hemmansägare, snickaremästare, fabrikör, byggmästare, lantbrukare, folkskollärare, lärarinna, furir, skomakaremästare, åkeriägare, grävmaskinist, gjutmästare, kyrkovaktmästare. Ett par vårdar bär referens till Missionsförbundets sångbok och en obelisk är rest 1921 över väckelsepredikanten Magnus Pettersson.

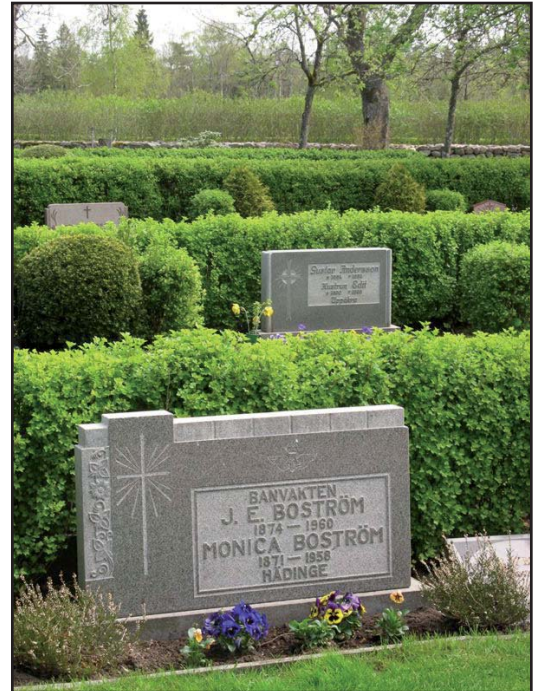
Den södra hälftens vårdar är från 1950-talet till idag. Dessa har samma låga proportioner och enklare former. Ortsnamn är mindre vanligt förekommande medan bibelord finns på åtskilliga vårdar. Användandet av titlar är mer sparsamt: målaremästare, hemmansägare, banvakt, lantbrukare, omnibussägare, direktör, pastor, kapten och svärdsman, montör, fabrikör, byggmästare. På både norra och södra hälften finns några strama små kors och plattor av marmor på barngravar från 1950- och 60-talen. Vid östra muren finns två grupper av 15 borttagna vårdar av svart granit från 1929-61. De har som regel stått på familjegravar och de få titlarna minner om hemmansägare, trafikbiträde och industriidkare. En av vårdarna refererar till Missionsförbundets sångbok.

Kultuhistorisk bedömning och karaktär

Nya kyrkogården har idag en stram efterkrigstida karaktär med rygghäckskantade rader av låga gravvårdar. Detta är en vanlig prägel på svenska kyrkogårdar. Ett ovanligt drag är markerandet av gravplatserna genom häckarnas utskjutande partier. Det kulturhistoriska värdet ligger främst i de övergripande strukturerna. Enstaka vårdar får ett värde genom titlar, vilka berättar om socknens 1900-talshistoria.

Borttagna vårdar, tilltalande uppställda i grupp vid kyrkogårdsmuren.

Moderna, likartade vårdar i södra halvan.

Vy från kyrktornet mot den senaste utvidgningen.

Östra utvidgningen

Allmän karaktär

Kyrkogårdens nyaste del (1993) består av en liten nordlig och stor sydlig rektangel, vinklade mot varann med en minneslund i mitten. Mot vägen som löper längs gamla kyrkogårdsmuren är en lövhäck och korta sträckor av kallmurar. De båda gravkvarteren utgörs av stora rektangulära gräsytor med rygghäck i mitten, inramade av grusgångar. Minneslunden är en av prydnadshäckar inhägnad gräsyta med stensatt plats i sydost, mot söder och öster avgränsad med stående granithällar. Platsen rymmer en stram vattenlek i granit, parkbänk och smideshållare för blommor.

Minneslunden.

Gravvårdsbestånd

Endast enstaka gravsättningar har utförts på nya utvidgningen.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kyrkogårdens senaste utvidgning har en enkel uppbyggnad med stramt utformad minneslund som reflekterar vår tids förändrade gravsed.

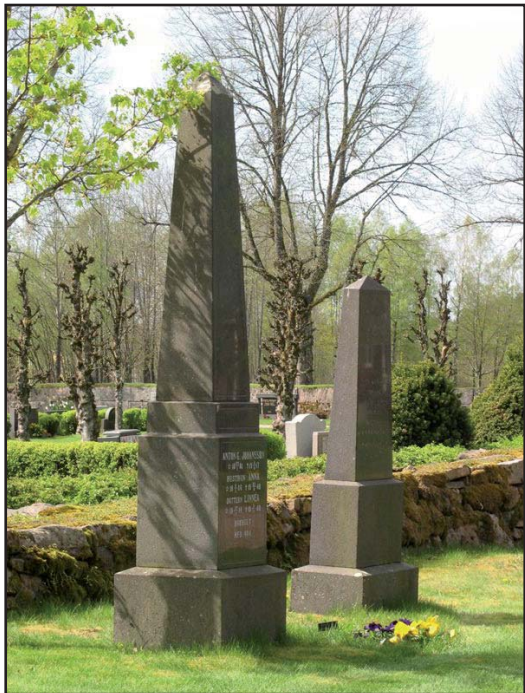
Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården som helhet

Kävsjö kyrkogård har medeltida ursprung. Kyrka, kyrkogård, f.d. skola och prästgård bildar en sammanhållen kyrkomiljö. Kyrkogården består av tre – genom stenmurar och trädrader – klart avläsbara delar. Den äldsta delen i norr utgör en rektangel kring kyrkan och har den typiska landsbygds kyrkogårdens kännetecken genom åldrig kallmur, smidesgrind och trädkrans. En kort lindallé på grusplanen framför kyrkogården bildar en axel mellan kyrka och skola. Rätvinkliga grusgångar omger två stora kvarter söder och öster om kyrkan samt ett längs kyrkogårdsmuren. Kyrkogårdens karaktär från början av 1900-talet är idag utslätad genom ett konsekvent borttagande av grusbäddar och häckinramningar från gravplatserna. Därmed har den tidigare tydliga strukturen – med stora familjegravar längs kyrkogårdsmurarna och gångarna samt allmän linje i mitten av södra kvarteret – kraftigt försvagats. Omläggningen från grus till lättskötta sammanhängande gräsytor är en utveckling som de flesta av länets kyrkogårdar genomgått under senare årtionden. Detta har lett till att gravkvarterens kulturhistoriska värden främst ligger i enskilda vårdar. I det tämligen blandade vårdbeståndet på kyrkogårdens äldre del står det förra sekelskiftets högresta vårdar för historiskt djup och dynamik. En särställning intar en handfull förindustriella vårdar som representerar den lokala hantverksmässiga gravkonsten. Av högt värde är även ett antal gjutjärnsvårdar som kan knytas till järnbruken i bygden. Enbart en grav har bevarad grusbädd, varför denna har ett pedagogiskt intresse.

I söder är en stor utvidgning från åren 1919 och 1956 med typisk efterkrigstida karaktär, vilken kännetecknar flera av landets kyrkogårdar. Typiskt är raderna av låga vårdar längs rygghäckar inom rätvinkliga gräskvarter. Den enhetligt modesta storleken på vårdarna speglar övergången från det tidiga 1900-talets ståndssamhälle och påkostade gravar till folkhemmets kollektivism. De kulturhistoriska värdena består i de övergripande strukturerna med kallmurar, smidesgrindar, trädrader, grusgångar och häckar samt enstaka vårdar. I öster är en stor, till stor del outnyttjad utvidgning från 1993 med enkel utformning och en stram minneslund som vittnar om vår tids gravsed.

Vårdar med titel på kyrkogårdens gamla och nya del berättar om viktiga delar av socknens historia. De ger en bild av 1800-talets självmedvetna bondeklass, väckelsens stora betydelse i bygden och industrialismens intåg under 1900-talet med stationssamhället Hillerstorp.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar och gravrätter ändras. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär och att gravvårdar från olika tider finns representerade.

Att tänka på i förvaltning av kyrkogården:

- Kyrkogårdens genom nivåskillnader, trädrader och kallmurar klart avläsbara årsringar.
- Kallmurar, grindstolpar, smidesgrindar, grusgångar, rygghäckar och trädrader är viktiga delar av kyrkogårdens karaktär.
- Vårdar äldre än 1940 eller med titel bör bevaras på plats. Vårdar äldre än 1850 och järnvårdar skall finnas med på kyrkans inventarieförteckning.

Referenser

Arkiv

Jönköpings läns museums arkiv. (JLM)

Kävsjö pastorats arkiv.

Länsstyrelsen i Jönköpings arkiv, med kopior ur ATA. (JLST)

Växjö stifts frågelista om kyrkogårdar 1949.

Tryckta källor

Hägg, S A. Käfsjö socken i Östbo härad och Jönköpings län. Beskrifning.
Uppsala 1870

Rogberg, Samuel. Historisk beskrifning om Småland. Karlskrona 1770.

Svenskt ortnamnslexikon. Uppsala 2003.

Sverige. Geografisk beskrivning. Del IV. Stockholm 1931.

Sveriges bebyggelse. Landsbygden. Jönköpings län IV. Uddevalla 1957.

Översiktlig kulturhistorisk utredning och bevarandeförslag för Gnosjö
kommun. Jönköpings läns museum 1982.

Tekniska och administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr: 336/05
 Beställare: Växjö stift
 Fastighetsägare: Kävsjö kyrkliga samfällighet
 Rapportansvarig: Robin Gullbrandsson
 Foto: Robin Gullbrandsson
 Län: Jönköpings län
 Kommun: Gnosjö kommun
 Socken: Kävsjö socken
 Fastighetsbeteckning: Kävsjö 3:2
 Belägenhet: Ekonomiska kartans blad Kävsjö
 6D 1h 1988.

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv

